

Kárpát-haza SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2024/ 1. szám

SERES ATTILA

A kárpátaljai magyarok tömeges áttelepedése Magyarországra
1979–1990 között

JÁNK ISTVÁN

Nyelvi és nyelvpolitikai helyzet a magyar nyelvközösségben határon
innen és túl

KUCSERA BENCE – VARGA-PÉTERFI PETRA

Társadalmi bizalom határ mentén és nem határ mentén Közép-
és Kelet-Európában 2021-ben: egy öt országra kiterjedő vizsgálat

HORECZKI RÉKA

A közösség ereje a fejlesztéspolitikában. A társadalmi tőke
megjelenési mintázatai a Kárpát-medence országaiban

BALI JÁNOS

Az alföldi pásztorhagyományok továbbélése a magyarságképben

Kiadja a Nemzetstratégiai Kutatóintézet

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS
INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2024/ 1. szám

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE

A KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁGKUTATÁS
INTERDISZCIPLINÁRIS SZAKMAI FOLYÓIRATA

2024/ 1. szám

KÁRPÁT-HAZA SZEMLE 2024/ 1. szám

A Kárpát-medencei magyarságkutatás interdiszciplináris szakmai folyóirata

KIADJA A NEMZETSTRATÉGIAI KUTATÓINTÉZET

1054 Budapest, Nagysándor József utca 8.

Felelős kiadó: Szász Jenő

Szerkesztőbizottság

Bakk Miklós, Bali János, Benedek József, Csata Zsombor, Farkas György,
Hajdú Zoltán, Kovály Katalin, Lampl Zsuzsanna, Magyar Zoltán,
Nagy Benedek, Nagy Imre, Péntek János, Péti Márton, Pozsony Ferenc,
Rácz Szilárd, Salamin Géza, Schwarcz Gyöngyi, Szilágyi Ferenc,
Szoták Szilvia, Tóth Géza, Török Ibolya, Tózsér Anett

Felelős szerkesztő

Ress Boglárka

A szerkesztő munkatársa

Borbándi Erik

Tördelőszerkesztő

Nádas Zsófia

Nemzetstratégiai Kutatóintézet © 2024, Budapest

Minden jog fenntartva

A kötetben szereplő írások tartalma nem feltétlenül tükrözi
a kiadó álláspontját.

ISSN 2732-1789

TARTALOM

TANULMÁNYOK	6
Seres Attila A kárpátaljai magyarok tömeges áttelepedése Magyarországra 1979–1990 között	6
Jánk István Nyelvi és nyelvpolitikai helyzet a magyar nyelvközösségben határon innen és túl	43
Kucsera Bence – Varga-Péterfi Petra Társadalmi bizalom határ mentén és nem határ mentén Közép- és Kelet- Európában 2021-ben: egy öt országra kiterjedő vizsgálat	60
Horeczki Réka A közösség ereje a fejlesztéspolitikában. A társadalmi tőke megjelenési mintázatai a Kárpát-medence országaiban	75
Bali János Az alföldi pásztorhagyományok továbbélése a magyarságképben	87
ABSZTRAKTOK	100

Bali János

Nemzetstratégiai Kutatóintézet

Az alföldi pásztorhagyományok továbbélése a magyarságképben

Kárpát-haza Szemle, 2024 (1), pp. 87–99., 102–103.

DOI-azonosító: 10.64605/KHSZ.2024.1.05

Az alföldi pásztorhagyományok továbbélése a magyarságképben

A tanulmányban egy nagymintás kérdőíves kutatás eredményeit elemezve azt a kérdést járom körül, hogy a magyar néprajzi kutatásokban is felülreprezentált, a Magyar Alföldhez köthető (pusztai) pásztorhagyományok milyen szerepet töltenek be a kortárs magyar nemzettudatban. A témát a maga földrajzi és történeti kontextusaiban, elsősorban a 19–20. századi szimbolizációs és sztereotipizációs folyamat tükrében mutatom be. Megállapítottam, az alföldi pásztorhagyományok, azon belül is kiemelten a puszták, s azok legfőbb reprezentánsa, a Hortobágy, már a 19. században kiemelt szerepet kaptak a magyarságkép megfogalmazásában, mind az autosztereotípiák, mind a heterosztereotípiák, mind pedig exosztereotípiák területén. Egy olyan mélyreható folyamat eredménye volt ez, hogy a 20. századi modernizáció, mely felszámolta a tényleges pusztai életformát, sem tudta érdemben megingatni a magyar alföldi pásztorhagyomány szerepét a nemzeti szimbolizációs mezőben. A turizmus, majd a magyarországi örökségmozgalom sikerrel rögzítette az ehhez kapcsolódó műveltségelemeket, s olyan új területekre helyezte a hagyomány centrumát, mint a revival-mozgalom vagy az élmény alapú fogyasztás (fesztiválok). A magyar társadalom pedig a 21. században is úgy tekint az alföldi pásztorhagyományokra, mint a nemzeti örökségének legigazibb forrására.

The Continuation of Great Plain Pastoral Traditions in the Hungarian National Image

In this study, I analyze the results of a large-scale questionnaire survey to explore the role that pastoral traditions associated with the Hungarian Great Plain, overrepresented in Hungarian ethnographic research, play in contemporary Hungarian national consciousness. I present the topic within its geographical and historical contexts, primarily focusing on the 19th and 20th centuries, in the context of symbolization and stereotyping processes. I have determined that the pastoral traditions of the Hungarian Great Plain, especially those of the steppes and their main representative, the Hortobágy, played a prominent role in shaping the image of Hungarians in the 19th century, encompassing autostereotypes, heterostereotypes, and exostereotypes. This resulted from such a profound process that the 20th-century modernization, which eradicated the actual pastoral way of life, could not significantly undermine the role of Hungarian lowland pastoral traditions in the national symbolic field. Tourism, and subsequently the Hungarian heritage movement, successfully documented the cultural elements associated with this tradition and shifted its center to new areas such as the revival movement or experience-based consumption (festivals). Even in the 21st century, Hungarian society continues to regard the pastoral traditions of the Great Plains as the most authentic source of its national heritage.

BALI JÁNOS

Az alföldi pásztorhagyományok továbbélése a magyarságképben

1. Bevezetés

Tanulmányomban egy nagymintás kérdőíves kutatás¹ eredményeit elemezve azt a kérdést járom körül, hogy a magyar néprajzi kutatásokban is felülreprezentált, a Magyar Alföldhez köthető pásztorhagyományok milyen szerepet töltenek be a kortárs magyar nemzettudatban. A jelenlegi helyzet megértéséhez szükséges a témát – egy szakirodalmi elemzés alapján – a maga történetiségében is röviden áttekintenünk. A nemzeti identitás, a magyarságtudat több, egymásra ható dimenzióban értelmezhető. A legfontosabb kérdés, hogy mi magyarok hogyan

alkotunk képet magukról (autosztereotípiák). Ehhez szorosan kapcsolódik, hogy más népek és nemzetek hogyan alkotnak képet rólunk (heterosztereotípiák). S létezik egy harmadik dimenzió is, az első kettő keveréke, vagyis hogyan alkotunk képet magunkról „kifelé”, a külföldiek számára (nevezzük ezt exosztereotípiáknak), amelynek főbb terepei a turizmus és az országimázs kampányok. A kérdőíves kutatás magyar nemzetiségű és identitású személyek véleményét mérte, ez elsősorban az autosztereotípiák kérdésköréhez kapcsolódik. Közvetve azonban a másik két dimenzió is nyomott hagyott a válaszokon. Különösen Magyarország 2004-es európai uniós csatlakozása tette lehetővé, hogy magyarok nagyobb tömegben utazzanak a világban, illetve külföldiek is nagyobb arányban érkezzenek Magyarországra. A megsokasodó találkozások biztosan közelítették egymáshoz a magyarságképeket, ezt a szóban forgó kutatás is több ponton igazolta.² Előjáróban szólani kell a magyar népi kultúrán belül a paraszti és a

¹ A jelen kutatás előzményét Kapitány Ágnes és Kaptány Gábor, még Magyarország 2004-es Európai Unió csatlakozását megelőzően, az 1990-es évek második felében végzett „Magyarságszimbólumok” című kutatása jelentette. Ennek szakaszai: 1997: magyarországi reprezentatív minta, 1998: magyarországi reprezentatív értelmiségi minta, 1999: erdélyi értelmiségi minta, 2000–2001: interjúk szakasz. Az eredményekről a legrészletesebben a következő kötetben olvasható: Kapitány–Kapitány 2002. A kutatást, negyedszázadot követően, a Kapitány-házaspár kezdeményezésére, újragondolt formában megismélteltük. Az empirikus (kérdőíves) kutatás a Nemzetstratégiai Kutatóintézet és az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Néprajzi Intézetének együttműködésében valósulhatott meg. Egy pilot kutatási szakaszt követően a véglegesített kérdőívek lekérdezésére 2021. november–decemberben került sor. Ennek keretében 1003 fő, a magyarországi felnőttek reprezentatív mintája töltötte ki a kérdőbiztosok által megosztott kérdőíveket. Ezt egészítette ki egy 1500 fős Kárpát-medencei (magyarországi, szlovákiai, ukrainai, romániai és szerbiai) magyar értelmiségi minta, ők online kérdőívet töltöttek ki.

² A kutatási eredmények egyik, még nem publikált eredménye a táplálkozás területéről való. 1997-ben, az országos reprezentatív felmérésben a lángos a legmagyarosabbnak tartott ételek zárt kérdésében az utolsó helyen „végzett” kevesebb mint 1%-kal, addig 2021-ben már ugyanebben e körben 26%-ot, míg a Kárpát-medencei magyar értelmiség körében 42%-kal a 4. helyet szerezte meg (a gulyás, a halászlé és a töltött káposzta után)!

pásztorhagyományok elválasztásáról is. A paraszti hagyományok jelképes színtere a falu, amelynek belterületén a lakóházak és lakóudvarok, valamint a közösségi épületek (községháza, templom stb.) és az azokat összekötő közterek, utcák helyezkednek el. A falu belterületén túl, a határ jellemzően az agrárgazdasági tevékenységek színtere, itt helyezkednek el a szántók, a legelők, a rétek, a kertek és az erdő. A falusi népi kultúrát elsősorban a parasztok képviselték, akiktől elkülönültek a pásztorok, a nyájak őrzéséért, az állatok legeltetéséért, a jószágok hasznának feldolgozásáért felelős, szerződéssel alkalmazott személyek. Az alföldi pásztorhagyományok művészeti és tudományos reprezentációinak jellegzetes és jelképes színterei a nagy kiterjedésű pusztalegelők voltak, ahol a nyájakat – mindenekelőtt a lovat és a szarvasmarhát, másodsorban a juhot – külterjes módon tartották. Ez jellemzően egész vagy féléves, folyamatos legelőn tartózkodást jelentett mind az állat, mind a pásztor számára. A 19. század középső harmadában a magyar alföldi puszták és ezzel szoros összefüggésben az alföldi pásztorok kultúra szimbolizációja már egyértelműen nemzeti jelleget kapott, melynek eredményeként a Magyar Alföld, a puszták mint táj(kép) és az alföldi pásztorhagyományok elemei beépültek a magyarság jelképtárába.

2. Az alföldi pásztorhagyományok tájtörténeti kontextusai

A Magyar Alföld pásztorhagyományainak „felfedezése”, jelképesítése, köztudatba kerülése elsősorban a 19. századra tehető. A folyamatnak európai párhuzamai voltak. A modern nemzetek Európájában a 19. században újraalkották az „idő” és a „tér” fogalmait. A német néprajzkutató, Hermann Bausinger ezzel kapcsolatban megjegyezte, hogy a szülőföld és a honvágy kifejezések csak ebben a században nyertek a maihoz fogható értelmet, használatuk alkalmi és felületei (pl. népdalok) kiteljesedtek (BAUSINGER, 1995, 81. o.). Ebbe a folyamatba volt illeszthető a „nemzeti táj” megalkotása, szimbolizációja. Európában más nemzetek is megalkották saját „nemzeti tájait”, amelyeket esztétikai értékekkel ruháztak fel, s amelyekben a saját nemzetük lelkének, karakterének legegységesebb kifejeződését látták. Nem arról van tehát szó, hogy e tájakon élt volna az

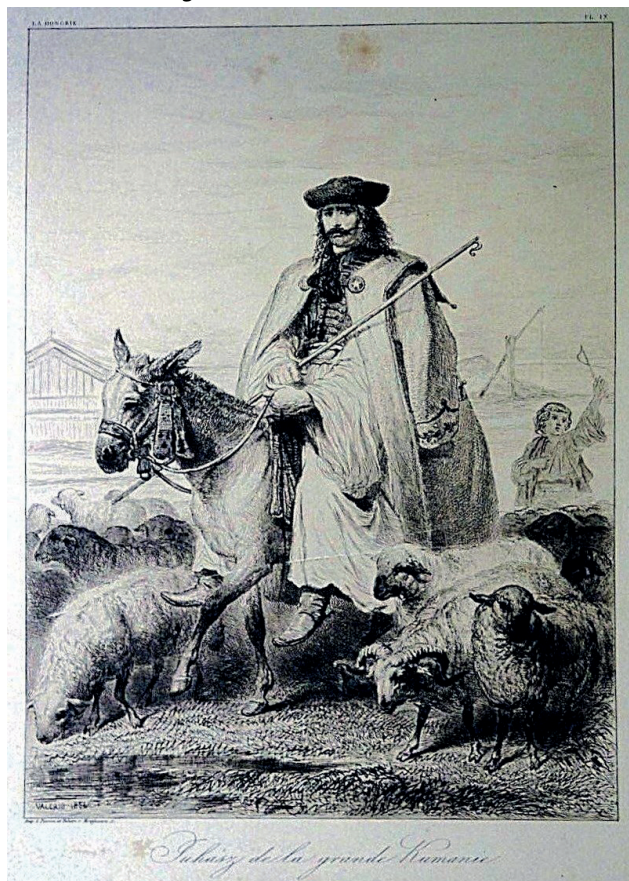
adott nemzethez tartozók többsége, sőt, gyakran inkább a kevésbé sűrűn lakott tájak kaptak nemzeti karaktert. Ausztriához vagy Svájc³ (az Alpok vidéke) hasonlóan a Magyarországon nemzeti tájjá vált Magyar Alföld, azon belül is a pásztorok elsődleges színtere, a puszták a ritkábban lakott vidéket jelentette. Magyarországon a 19. században széles körben elterjedt az a nézet, miszerint „a legmagyarabb táj” az alföldi puszták, az „igaz magyar ember az alföldi ember”, s ez „ősidőktől fogva” így van. Az alföldi puszták az „igazi” magyar kultúra, áttételesen a magyar szabadságvágy, a keleti eredet és a keleti nomád történeti gyökerek szimbolikus kifejezője lett (BARNÁK, 2011). S hiába cáfolta meg a puszták „ősiségét” a 19–20. századi néprajzi és történeti kutatás, ez az elképzelés máig szívósan fennáll (ALBERT, 2006, 126. o.). Sokan – még a következőkben részletesebben is említett Gaál Sándor is – Attila leszármazottjait, a Kr.u. 9. század végének honfoglaló magyarjait látták a pusztán. Úgy tekintettek a tágas füves pusztákra, mint a magyarság ősfoglalkozásainak egyikének, a pásztorok évszázadok során állandó életformát biztosító közegére.

A különféle művészeti ágak közül elsőként a magyar irodalom szerepét kell kiemelni a puszták nemzeti reprezentációjában. Albert Réka kutatásai bebizonyították, hogy Petőfi Sándor líráját megelőzően már Gaál Sándor 1836-ban írt *Az Alföld képe* című művében vagy Eötvös József 1845-ös *A falu jegyzője* című művében megvalósult a nemzeti jelképpé válás. Gaál művében ellentétet állít fel a hegyvidék és a síkság között, a síksághoz a szabadság és a

³ A városi és más vidéken élő svájciaknak az Alpokhoz történő szimbolikus közeledése megdöbbentő méreteket öltött a 19–20. század fordulóján (könyvek, újságcikkek stb.). Megszületnek az „alpesi fajra” vonatkozó elméletek is. Ernest Bovet, a Zürich-i Egyetem professzora 1909-ben, a maga által szerkesztett újságban büszkén jelentette be, hogy „Homo alpinus”-hoz tartozik. „*A mi függetlenségünk a hegyekben született, és a hegyek vezetnek még mindig a mi teljes életünket; megadják a jellegét és az egészségét...*” A táj kilépett a szűkebb kategorizálásból és nagyon gazdaggá vált különböző jelentésekben. Kifejez mély és általános törekvéseket, egyre több szimbolikus konnotációja van. A 20. századi földrajztudósok is nagy részt vállaltak a patriotikus-táji mítosz terjesztésének feladatából. Pl. Martonne, a francia földrajzi iskola képviselője írta 1931-ben: „*Nincs a Konföderációnak egy olyan állampolgára, aki ne érezné magát a hegyek fiának.*” A táj elemei közül talán a legfontosabb szimbólum a havasi gyopár, melyet már 1878-ban védetté nyilvánítottak. Feltehetően azért, mert ez a virág azáltal, hogy olyan kicsi és mégis kitaró egy ellenséges környezetben, megjeleníti Svájc lényegét, identitását. A nemzeti táj elemei védelemre szorulnak, melyek védelmét nagyon erősen meg is szervezik a nemzeti parkok és a tájvédelmi körzetek egymásutáni létesítésével. A Svájci Nemzeti Parkot például 1914-ben létesítették az Alpokban. (Albert, 1997, 25–30. o.)

tágasság élményét köti. Ez a szembeállítás később a nemzeti tájrepresentáció egyik legfontosabb eleme lesz, gondoljunk csak Petőfi Alföldről írt költeményének kezdő soraira. A nemzeti táj jellegzetes elemei is ebben a műben jelennek meg először mint sajátos magyar jelképek: tanya, nyáj, juhász, csikós, gémeskút, csárda és délibáb. A délibábnak Gaál különösen nagy jelentőséget tulajdonít: azt írja róla, hogy olyan egyedülálló jelenség, mint a magyar nép Európában. Hasonló tájleírást olvashatunk Eötvös Józsefnél. Itt is feltűnik a hegy és a sík összevetése, az író a végtelen rónaságot a tengerhez hasonlítja. A magyarságot megfelelően a rónának, tőle származik a következő idézet is: „Te a magyarnak képe vagy, nagy rónaságunk!”. A tájat Gaálhoz hasonlóan nemzeti értékekkel ruházza fel, esztétizálja. A táji reprezentáció lényege, hogy a táj egyes elemei bizonyos tulajdonságokra utalnak, érzelmeket váltanak ki a szemlélőből. A puszta esetében ilyen érzelmek/érzetek például a szabadság, a

1. kép: Valério magyar pászort ábrázoló rajza 1853-ból „un Juhasz de la grande Kumanie” címmel

Forrás: <https://upload.wikimedia.org/>

különösség, a végtelenség (részletesen: ALBERT, 1997, 2004). Mindeközben a külföldi nézőpont is hasonlóan alakult. Az alföldi csikós, betyár az 1820-as évektől vált Európában is egyre gyakrabban irodalmi hőssé. Nagy szerepe volt ebben a gyermek és ifjú éveit Magyarországon töltő Nikolaus Lenau (1802–1850) osztrák költő verseinek, melyekre Byron életunt, világfájdalmat képviselő költészete is hatással volt. Ezekben a magyar élet egzotikumai, mint a cigány, a csárda vagy a puszta szerepelnek romantikus hangulatban. A Lenau-versekben olyanok olvashatóak, mint „nyargaló ménés”, „pusztai zivatar”, „csikósok ostopattintása”, „nádfedeles tiszaparti kunyhó, ahol a betyár mulatozik”. Áthatják a verseket a harciasság, a mulatozó hajlam, a szabadságvágy mint nemzeti jellemvonások. Az így megszülető romantikus pusztaképek popularizálódása az 1840-es évek almanach és folyóirat-irodalmában következett be az alföldi életet megmutató életképek formájában (ALBERT, 1997; SINKÓ, 1989).

A másik művészeti ág, amely a Magyar Alföld, s azon belül a puszta nemzeti reprezentációjában kiemelkedő szerepet játszott, a képzőművészet volt. A magyar kutatásban Sinkó Katalin munkássága a meghatározó. „Miként a beduin Arábia sivatagjain, úgy él a csikós a pusztán...” (Prónai Gábor, de ekkoriban mások is beduinhoz, gauchóhoz hasonlították a csikóst, pászort). A képzőművészek már az 1840-es évektől orientális felfogásban ábrázolták az Alföldet, az ottani életet (SINKÓ, 1989). Ennek egyik legismertebb képviselője Théodore Valério (1819–1879) francia litográfus és festőművész volt, aki magyarországi utazásai alkalmával örököltette meg a hun fejedelem, „Attila leszármazottait”, vagyis a legelőn élő pásztorokat. Sinkó kutatásai igazolják, hogy Európában hogyan változott a festők és a kiadók érdeklődése a

⁴ Az Európában élő Attila-kép eltért a magyarországitól, ott a hunok lovaikhoz nőtt rút lények, akiknek az erkölcsről a leghalványabb sejtelmük sincs, a hunok pusztába kergetett varázslónők és faunok vagy más ördögi lények házasságából származnak. Ábrázolásokon ezért Attila is sokszor kecskeszakált visel. A pusztai pásztorok vonásai is ezt tükrözték a képi ábrázolásokban: fekete, faunt idéző, gondozatlan ábrázat, féktelen nyargalás, ostoporcsattogatás, kentaur-faj megjelölés. (Sinkó, 1989). Ezt a külföldiekben élő Attila-képet tágitotta ki időben Eckhardt Sándor. A középkortól folyamatosan meglévő, a vad, ember-evő szittyá és hun-magyarokról létező leírások és hiedelmek miatt a „Nyugati ember nem igen érti, mi dicsőséget lát a magyar ember abban, ha a nagy világpusztító Attila hunjaitól származtatja magát. Némely régi középkori történetíró, így különösen Ammianus Marcellinus oly gyűlöletes, vadállatias képet rajzolt a hunokról, hogy a művelt Nyugat szemében Attila lett a barbárság netovábbja, a Sátán szövetségese, az Antikrisztus.” (Eckhardt, 1939, 92. o.)

romantikus pusztaképek javára, amit több, az 1840–60-as évek táján Bécsben, Lipcsében, Párizsban megjelent, sokszorosított etnográfiai képsorozat bizonyít. Ide sorolható Valério munkássága is, akinél a pusztai iránti érdeklődés egyértelműen tetten érhető (SINKÓ, 1989).

Az 1850–60-as évekkel általánosan elfogadottá váltak a magyarországi közgondolkodásban a magyar pusztai lakóinak pozitív karaktervonásai. Ennek magasabb művészi színvonalú megfogalmazását egyre szélesedő körben valósították meg a képzőművészek, elég csak Markó Károly, Lotz Károly, Munkácsy Mihály, Orlai Petrich Soma és Benczúr Gyula festményeire, Izsó Miklós szobraira vagy Petőfi Sándor verseire utalni. Egy érdekes történet világítja meg a magyar pusztához és pásztorokhoz köthető jelképtársítást ebben a korban. A Münchenben tanuló fiatal szobrászművész, Izsó Miklós (1831–1875) 1862-ben készítette leghíresebb művét, amelyet csak juhásznak nevezett, témája egy botjára támaszkodó pásztor, aki a nyáját nézi. Csak a közvélemény ragasztotta rá a „búsuló” jelzőt, nem véletlenül, mivel a búsongó magyar karakter általánosan elfogadott közhely lett a század közepe táján, részben az elbukó 1848–49-es magyar szabadságharc, s tábornokainak 1849. október 6-i osztrákok általi kivégzése nyomán.⁵

A pusztai imázs a maga történeti kialakulása során sajátos utat tett meg: a 19. sz. első felében főképp költői, művészi képekből állt össze, majd feltűnt a különböző tudományos, etnográfiai és művészeti teóriák körében is, hogy végül mintegy megjelenjen a „hivatalosság” szintjén is. A 19. század második felében megrendezett világkiállításokon a magyar épített környezeti reprezentáció fontos eleme volt már a pusztai vagy annak fontos építészeti tartozéka, a csárda. Bécsben, 1873-ban a magyar kiállítási tér legfőbb elemei, a csárda és az állatkiállításon felépített pusztai nagy visszhangra talált a sajtóban. Kritikus vagy elismerő hangon, de szinte minden országos lap megemlékezett róluk, leírást

⁵ Ez a szűk két évtized, az 1849-től a magyar–osztrák kiegyezésig (1867) tartó időszak volt az, amikor a magyarság leginkább átélhette a „nemzethalál” képzetét. Nem véletlen, hogy a magyar történelmi festészet, a historizmus ekkor élte virágkorát, legfőbb témái pedig az adott történelmi tapasztalatokhoz igazodva a dicső, de reménytelen küzdelem és az önfeláldozás volt, mindezt pedig elsősorban a 16. századi törökök elleni küzdelem témáiban megfestve.

2. kép: A „búsuló” juhász, Izsó Miklós szobra (1862)

Forrás: Magyar Nemzeti Galéria

közöltek gyakran metszet-illusztrációval. A csárda fotóját szuvenírként árulták, a világkiállítás legnépszerűbb, legfontosabb épületeiről összeállított leporellókon is megjelent fotója, illetve fametszetes képe. A külföldi sajtó, ha Magyarország világkiállítási jelenlétét kívánta bemutatni, szintén a csárdát ismertette. A pusztai romantika 1873-ra a magyar közgondolkodásban is elterjedt, ha nem is teljes mértékben elfogadott volt – a Bach-korszak utáni évek igen intenzíven nemzeti vonásokat hangsúlyozó és integráló időszaka fontos alakítója volt a magyar nemzeti önképnek. Szimbolikus kifejeződése annak is, ahogy a meghívott országok között kiállító Magyarország Ausztriától való történelmi függetlenségét és államiságának szuverenitását saját, önálló kiállítási egységeinek külső megjelenítésével is hangsúlyozni kívánta (LACKNER, 2002, 435–436. o.).⁶

⁶ A csárda mint a magyar étterem már az 1867-es párizsi világkiállítás osztrák falujában is megjelent a galíciai, tiroli, felsőausztriai parasztházak és Dréherék sörcsarnoka mellett. A csárda mint a magyar gasztronómia jelképe egyfajta tradícióvá válik a kiállítások történetében, valószínűleg nem minden esetben magyar működtetővel, az 1878-as Párizsi világkiállításán szintén jelen van, csakúgy, mint 1893-ban Chicagóban. (Lackner, 2002, 431. o.) A bécsi kiállítás alkalmával egy érdeklődő megállapította: „Érdekes képekben nincs itt hiány: a magyar, szürös, bundás kanasztól és gulyástól a beretvált képű angol farmerszolgáig minden nemzetet képviselve látunk”. (Idézi: Lackner, 2002, 434. o.)

A külföldiek szemében a 19. század második felében a magyar jelző végleg összekapcsolódott a Magyar Alföld pusztáival. Az autosztereotípa és a heterosztereotípa kiegészítette és erősítette egymást. A nyelvész és irodalomtörténész Eckhardt Sándor (1890–1969) *A magyarság külföldi arcképe* címmel tanulmányt írt a híres magyar eszmetörténész, Szekfű Gyula által szerkesztett, Budapesten 1939-ben megjelent kötetébe (*Mi a magyar?*). Ebben a magyar pusztáinak állandósulását mutatta be.⁷ A szerző megállapította, hogy van olyan példa, miszerint a külföldiek az egész országot egy nagy pusztának képzelik és írják le, s ebbe még azok is beletartoznak, akik a pannon dombvidéket, az ország nyugati felét végig vonatozták.⁸

A 19. század második felében a magyarok pusztáról alkotott képe némiképp módosult. A 19–20. század fordulójának közeledtével az iparosodó országban és a lassan metropolisszá váló Budapesten a pusztá szimbolikus jelentése megváltozott, és bár sosem volt vitatott „magyar” jellege, már nem „jeleníthette meg a magyarságot” a maga teljességében. Ettől kezdve a „pusztaisággal” való azonosulást nem tekinthetjük általánosan jellem-

⁷ „A német közönségben nagy sikere volt Lenau verseinek s így magyarszemlélete is elterjedt, hiszen érdekes, színes részleteiben megkapó képet adott rólunk és a szentimentális, érzelmes németek elé a teljesebb, szenvedélyesebb magyar lelket állította megbecsülendő példa gyanánt. Olyanféle jelenség ez, mint mikor Stendhal a szenvedélyes olaszt, Mérimée a féktelen spanyolt festi a kifinomodott francia társas kultúráról megcsömörödötten. A magyar ettől kezdve a természet embere. Viszont valószínűleg a magyar romantika és Petőfi nyomát viseli a magyar feleséget vett De Gerando szép leírása a határtalan magyar síkságról, mely a magyaroknak oly kedves szabadság-szimbóluma A pusztában laknak még ma is Árpád hosszú-bajuszú, sarkantyús bajtársai.” (Eckhardt, 1939, 116. o.)

⁸ „Előttem fekszik az Eucharisztikus Kongresszus belgáinak egy igen kedves, velünk melegen rokonszenvező kiadványa, ahol megírják, mekkora kő esett le szívükről, mikor a szentgotthárdi állomásra befutott a vonatuk. „Utána elindul a vonat az óriási Pusztán keresztül, melyet viharos szél söpör végig és elcsigázva alszunk Székesfehérvárig, ahol a vonat 6 órakor meg áll.” S a szöveget kísérik szép hortobágyi felvételek, csikósokkal, ménesekkel s ezzel a szöveggel: „A Pusztá roppant nagy nyájainak őrei kísérik a kirándulókat”. Így látták az éjszakában a derék belgák a nagy magyar síkságot Szentgotthárd és Székesfehérvár között a kezükbe adott fotográfiák segítségével, de nem csoda, hisz minden külföldi tankönyvben Magyarország jellemző tája a „puszta” a maga félvad, lótenyésztő népének emlegetésével. Nem egyben a Dunántúl is „puszta” megjelölést hordoz s a Dunapalota étlapján az angol tudós tisztelőre adott ebéden ott díszleleg a „Hungarian Cowboy” képe, amint egy remek magyar bikát tart szarvánál, háttérben a gémeskút, pihenő gulya; egy másik példányon a „Hungarian Csikós” pompázik cifraszűrben mint cowboy-kollegája. S tudjuk azt, hogy Debrecen városa jelentékény idegenforgalmat bonyolít le azzal, hogy az idegenek százainak bemutatja a Hortobágyot, mint a hamisítatlan magyar élet keresztmetszetét. Ugyanígy szemlélik elragadtatással Bugacot a Kecskemétre utazó idegenek százai.” (Eckhardt, 1939, 128. o.)

zőnek a nemzet tagjaira, bár a pusztá mint szimbólum, tovább élt, de tartalma megváltozott. Például a költő Ady Endre (1877–1919) fellépésével a pusztá szinonimájaként megjelenő „magyar ugar” az utófeudalizmus, vagyis az elmaradottság szimbólumává változott. (ALBERT, 1997, 49–53. o.) Mind ez a jelentésváltozás azonban csak korlátozottan hatott. A magyar Alföld, s azon belül is a pusztá immár végérvényesen a magyar nemzeti identitás részévé, legfontosabb kifejező terévé vált. 1936-ban az író Móricz Zsigmond (1879–1942) *Komor ló* című novellájának utolsó két mondata így hangzik. „A Hortobágy alkonyodó éggel nevet. A Hortobágy ezeréves, millióéves gyönyörűséggel nevet a gyarlandó emberi fajzaton.” Ugyanebben az évben jelent meg a novella adaptálásából a *Hortobágy* című fekete-fehér magyar játékfilm, melynek osztrák rendezője Georg Höllering volt. A film egy már letűnt világ, a magyar pusztá, a pusztai emberek életmódjának egyetlen hiteles dokumentumaként, jórészt amatőr színészekkel, a pusztán élő emberek közreműködésével készült.

3. kép: A film hangulatát visszaadó, a legtöbbet hivatkozott képe⁹

Forrás: magyar.film.hu

Tanulmányunk terjedelmi keretét nagymértékben szétfeszítené, ha a pusztai pásztorhagyományok 20. századi szimbolizációs folyamatait a maga összetettségében ábrázolnánk. Ezért csupán néhány

⁹ Film.hu 2015. „Magánkalóz a filmdzsungelben” Szekfű András Georg Höllering a Hortobágy film rendezője című könyvéről. Június 16. <https://magyar.film.hu/filmhu/magazin/magankaloz-a-filmdzsungelben-hollering-szegfu-andras-hortobagy>

olyan csomópontot, témát emelünk ki, amelyet meghatározónak tartunk az alföldi pásztorhagyományok tovább élésében és revitalizációjában a 19–20. században.

Az első ilyen a magyar betyár alakja és megítélése. A magyar közfelfogásban a betyár az a – jellemzően pásztor foglalkozású –, a hatóságok által üldözött személy, aki bujdosásával, a gazdagok terhére elkövetett kihágásaival megteremti az igazi magyar nemzeti karaktert. Más szóval, az eredeti foglalkozása (pásztor), illetve a nagy népek (szlávok, germánok) tengerében állandó menekülésre és élet-halál harcra ítéltetett személy, aki e tekintetben képes megjeleníteni a magyar sorsot. A pedagógus és kultúrfilozófus Prohászka Lajos (1897–1963) 1936-ban megjelent könyvében, *A vándor és a bujdosó*-ban a magyarság nemzetkarakterét – szemben a némettel – a bujdosó alakjából vezette le, ami közvetlen összekapcsolást jelentett a betyár alakjával. Már a 19. században népszerűek voltak az úgynevezett betyárjátékok.¹⁰ A magyar betyár alakja, s közülük is a 19. század Magyar Alföldjéhez köthető Rózsa Sándor, maig kiemelkedő szerepet kap a közelmúlt és a kortárs magyarországi társadalom önreprezentációjában. A Magyar Televízió 1971-ben, *Rózsa Sándor* címen egy népszerű, 12 részes sorozatot vetített a betyár életéről, amit Móricz Zsigmond *Rózsa Sándor a lovát ugratja* című, 1941-ben megjelent regénye ihletett. A modern design termékeként, a Folqa figurák egy-egy a magyarságra leginkább jellemzőnek tartott foglalkozáshoz és tevékenységhez kapcsolódnak. A figurák között találjuk a csikóst, a gulyást, a juhászt és külön a betyárt is.¹¹

¹⁰ A magyarországi népi színjátszás gyakori szereplője a betyár volt. Megjelent a farsangi, lakodalmi, fonóbeli és a betlehemes játékok egyes variánsaiban. A betyárjáték mint önálló dramaturgikus játék a szatmári, észak-kelet magyarországi falvakban farsangkor és a Nagy Magyar Alföldön lakodalomban fordult elő. A cselekmény a betyárok néphagyománybeli sorsának utolsó szakaszát ábrázolta, azt az eseményt, amikor utoljára mulattak, majd elfogták őket, vagyis a betyárok szinte minden esetben elbuktak. A betyárjátékban egyfajta társadalombírálat és ellenállás jelentkezett. A betyárjáték betyárnóta betétjein és romantikus szemléletén a népszínművek hatása érződött. A magyar betyárjáték kialakulása a 19. század első felére tehető. Különböző formái ismeretesek az ukrán, az orosz, a román és más közép- és kelet-európai nép hagyományában is. <http://mek.niif.hu/02100/02115/html/1-720.html>

¹¹ Folqa Collection. <http://www.folqa.com/>

4. kép: Folqa betyár, „az igazságos”, kezében a fokossal

Forrás: folqa.com/Betyar

A magyar futballválogatott szurkolói a magyar virtust jelképező híres betyár alakjával üzentek az ellenfél szurkolótáborának.¹²

5. kép: Rózsa Sándor volt a központi eleme a magyar szurkolói performance-nak 2023. október 14-én, a Magyarország–Szerbia EB-selejtező labdarúgó mérkőzésen

Forrás: vasarnap.hu

Az alföldi pásztorhagyományok a 20. századi hagyománytermelésre is hatottak. Ennek legismertebb példája egy osztrák képzőművész által készített rajz, amelyen egy csikós öt lovat fog össze, elöl hármat, mögötte kettőt, s a csikós a hátsó két ló farán állva irányítja a Koch-ötöst, más néven pusztáötöst. A kép megihlette a híres, akkor Hortobágyon dolgozó lóidomár Lénárd Bélát, aki a gyakorlatban is megvalósította és a cirkuszművészet és a turizmus szolgálatába állította a témát.

¹² Vasarnap.hu 2023. Rózsa Sándorral fogadták a magyar szurkolók a szerb válogatottat – VIDEÓ. Október 15. <https://vasarnap.hu/2023/10/15/rozsa-sandorral-fogadtak-a-magyar-szurkolok-a-szerb-valogatottat-video/>

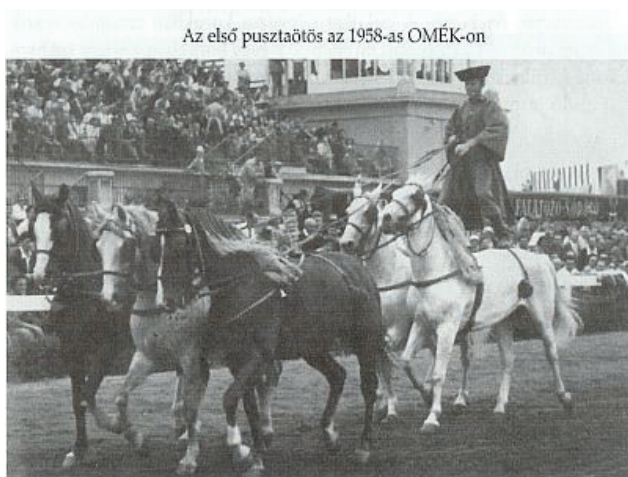
6. kép: Ludwig Koch 1928-ban megjelent, „A lovaglás megjelenése képekben” című sorozatának egy darabja

Forrás: [explorehungary.hu https://www.explorehungary.hu/wp-content/uploads/2021/02/Galopp_in_der_Manage.jpg](https://www.explorehungary.hu/wp-content/uploads/2021/02/Galopp_in_der_Manage.jpg)

7. kép: A „színpadra vitt” pásztorhagyomány 1958-ból

Forrás: [Kaisergalopp.blog.hu](https://kaisergalopp.blog.hu)

<https://m.blog.hu/ka/kaisergalopp/image/pusztatotos.jpg>

Magyarországon az ezredforduló után az alföldi pásztorhagyományok az „örökség-mozgalomban” is kiemelt szerepet kaptak. 2012-ben országos törvény alapozta meg a magyarság kiemelt értékeit összegyűjtő hungarikum mozgalom létrejöttét.

2023 év végéig összesen 89 érték került fel a nemzeti értékpiramis csúcsára, a hungarikumok gyűjteményébe, közülük több is közvetlenül kötődik az alföldi pásztorhagyományokhoz.¹³

8. kép: Nagy István agrárminiszter a VI. Szürkemarha Fesztiválon Harsányban, 2018. augusztus 11-én

Forrás: <https://drnagyistvan.hu/vi-szurkemarha-fesztival-harsany-kepgaleriaval/>

Miközben a 19–20. században a különféle módon intézményesült alföldi pásztorhagyományok elfogadottá és széles körben ismertté váltak a magyar nemzeti kultúra jelképrendszerében, a magyar néprajztudomány is igyekezett feltárni e hagyományok történetét és néprajzát. A 20. században ezeket a hagyományokat már egyre kevésbé lehetett empirikusan kutatni, sokkal fontosabbak lettek a történeti források az elemzésekben (BALOGH, 1943; BELLON, 1996; ECSEDI, 1914; GYÖRFFY, 1928; MADARASSY, 1912; TÁLASI, 1936). A magyar alföldi pásztorhagyományok esetében a magyar néprajzi kutatások legfőbb felismerése, hogy a közvélekedés szerinti „ősi” magyar hagyományok egy részéről kiderült, hogy közel sem olyan régiek, s inkább a 18–19. századi modernizáció termékei. Ez különösen az életmód bizonyos területeit, így az öltözködést és a táplálkozást érintette. Egy-egy konkrét kulturális elem, kiemelten a cifraszűr és a gulyás esetében monográfiák igazolták relatív fiatalságukat (GYÖRFFY, 1930.; KISBÁN, 1989).

¹³ Hungarikumok gyűjteménye. https://www.hungarikum.hu/sites/default/files/hungarikumok-lista_2023.10.17.pdf Letöltés: 2024. április 12. Idesorolható a magyar szürke szarvasmarha, a magyar pásztor- és vadászutyafajták, a Hortobágyi Nemzeti Park – a Puszta, a magyar tanya, a karikás ostar, a magyar cifraszűr, a karcagi birkapörkölt és a magyar gulyásleves.

3. Az alföldi pásztorhagyományok napjaink magyarságtudatában. Egy kérdőíves kutatás eredményei

Már az 1997-es adatfelvétel idején a Kapitány-házaspár abból indult ki, hogy létezik egy, az alföldi pásztorhagyományok köré épülő „sztereotip” magyarságkép, amelynek főbb elemei a puszta, Tisza, gulyás, Petőfi, bő szárú gatyá, bajusz stb. Az eredmények ezt akkor nem igazolták, ennél összetettebb magyarságképeket lehetett azonosítani a válaszadóknál. Ettől függetlenül, már az 1997-es kutatásban is felülreprezentáltak voltak a Magyar Alföldhöz, s kiemelten a pusztához köthető pásztor-kultúra elemei. Az akkori kérdőíves kutatás kiegészült interjúkkal, s a kvalitatív vizsgálat eredményei is azt mutatták, a magyarsághoz leginkább köthető látványok (tájak és települések) sorában a puszta, a Hortobágy és a Magyar Alföld kiemelkedő említésszámot értek el (KAPITÁNY, 2002, 273. o.).

A gulyás, akárcsak 1997-ben, a 2022-es mintákon is az élen maradt. A gulyás – a magyarok és minden bizonnyal a külföldiek között is – a legmagyarosabb ételnek számít. Az étel magyarságszimbólummá válásának folyamatáról a korábban is hivatkozott kiváló történeti-néprajzi monográfia született (KISBÁN, 1989). A gulyás (szilaj marhapásztor) nem csupán nevében hordozza a foglalkozáshoz köthetőségét, hanem az ételkészítési eljárásban is. Míg a parasztok jellemzően a lakóházban, hagyományosan leginkább a kemencében készítették ételleiket, addig az „ősfoglalkozások” üzöi, a pásztorok és a halászok jellemzően szabad ég alatt, nyílt tűz fölött, bográcsban tudtak főzni. Számukra a marha, a juh vagy a kifogott hal elkészítésének, vagyis a hús apró darabokra vágásának és megfőzésének nem kínálkozott alternatív módszere. A halászlé dobogós helye a magyaros ételek sorában a gulyáshoz hasonló szimbolizációs folyamat eredménye, hiszen az étel nevében itt sem az állat, hanem a foglalkozást végző neve

1. táblázat: Önnek mely ételek jutnak leginkább eszébe a magyarságról? Kérem, hogy a felsoroltak közül maximum 6-ot válasszon ki. Bázis: Magy. Repr. N=1003, Kárpát-mi Értel. N=1515

	Magyarországi reprezentatív (%)	Kárpát-medencei magyar értelmiség (%)
gulyás	62	59
töltött káposzta	60	55
halászlé	56	57
pörkölt	41	36
paprikás csirke	36	40
lecsó	34	28
rántott hús	33	12
disznótoros	32	35
húsleves	31	26
bableves	28	11
lángos	26	42
paprikás krumpli	23	17
túrós csusza	22	26
rétes	21	27
töltött paprika	19	12
dobostorta, somlói galuska	17	35
Gundel-palacsinta	15	17
kürtős kalács	10	26
mákos tészták	9	12
lebbencsleves	7	5

Megjegyzés

A táblázatokban szereplő adatok felvételére 2021 novemberében és decemberében került sor.

Forrás: NSKI

szerepel. Ugyanakkor a halász foglalkozás kevésbé vált magyarságszimbólummá a magyarok és a külföldiek szemében, mint a gulyás vagy a pásztor, így a gulyás elsősége nem megkérdőjelezhető. A kortárs gasztronómiában, a vendéglátóiparban is kihasználják a gulyás eredeti, bográcsban készített pásztorételének imázsát, különösen a külföldi vendégkörre számító éttermek kínálják mini bográcsban az ételt. A nemzeti táj kialakulásának szimbolizációs folyamatáról már korábban írtunk. A Hortobágy, a legismeretebb alföldi pusztá végzett a zárt kérdés válaszainak élén. A Hortobágy ismertsége a többi – a 21. században is turisztikai programokat kínáló – magyar alföldi pusztához (pl. Bugachoz vagy Apajhoz) képest némi magyarázatra szorul. Kiemelt szerepét részben saját mérete és az anyavárosának lakosság száma jelenti. Hortobágy ugyanis évszázadokon keresztül Debrecen pusztája volt, mely jelenleg is – a főváros, Budapest után – a második legnépesebb magyarországi város, lakosság száma meghaladja a 200 ezer főt. A nemzeti táj jelképtartalmát erősítette az a tény is, hogy a 20. század közepén a magyar állam egy olyan géncentrumot hozott létre, amely a 19–20. század során, a fajtaváltások következményeként háttérbe szoruló hagyományos magyar fajták megőrzésének szinte egyetlen helyszíne volt. Hortobágnak is köszönhető, hogy a 18–19. században még domináns sertésfajta, a mangalica, a marhaállományt meghatá-

rozó hortobágyi vagy magyar szürke, illetve a juhállományt a merinó elterjedéséig jellemző racka fennmaradhatott. A Hortobágyot Magyarországon 1973-ban, elsőként nyilvánították tájvédelmi körzetté, Nemzeti Parkká. 1999-ben pedig felkerült az UNESCO kulturális világörökségi helyszíneinek listájára. A Hortobágy nem csupán Magyarországon, hanem a nyugat-európai magyar diaszpóra-közösségekben is egyértelmű jelkép.¹⁴ Albert Réka és Zempléni András írta, hogy a „nemzeti identitásnak vagy mi-tudatnak egyik legjellegzetesebb vonása az öntápláló eszközök sokszínűsége és elképesztő kiterjedtsége az egyéni és társadalmi élet minden területére. Egy, a nemzeti társadalomban szocializált egyén számára nem kis meglepetést okozhat, hogy például – mint ahogyan fel van tüntetve a hortobágyi állandó kiállítás egyik feliratán – a „pusztai állatvilág is a magyar génörökség része”, tehát nemzetiesített, akár a csárda vagy maga a pusztá.” (ALBERT ÉS ZEMPLÉNI, 2002). A Hortobágy kortárs magyarországi reprezentációját erősítik az épített környezet kiemelt elemei, mint az egy régi fahíd helyén, 1827 és 1933 között, klasszicista stílusban épített Kilenclyukú híd. Vagy annak szomszédságában, magát több mint 300 évesnek hirdető Hortobágyi

¹⁴ Brandt Patrícia 2009-ben, az ELTE néprajz szakos egyetemistájaként végzett kutatást a Franciaországban élő magyarok körében. Kéziratban maradt szemináriumi kutatása során kiderült, hogy a legmagyarosabb tájhoz a legtöbben szintén a Hortobágyot kötötték.

2. táblázat: Önnek mely domborzati vagy tájegység jut leginkább eszébe a magyarságról? Kérem, hogy a kártyán láthatók közül maximum 3-at válasszon ki. Bázis: Magy. Repr. N=1003

Magyarországi reprezentatív (%)	
Hortobágy	51
Badacsony, Balaton-felvidék	46
Duna-kanyar	44
Tokaj-Hegyalja	42
Nagy Magyar Alföld	26
Mátra–Fátra–Tátra (a „Hármashalom”)	21
Bakony	20
Kárpát-medence	14
Kárpátok	10
Pannon (dunántúli) dombvidék	9
Székelyföld	9
Hargita	6

Forrás: NSKI

csárda, ahol az étterem honlapja szerint „hagyományos pásztorételeinket és a pusztában termelt alapanyagokból – szürke marhából, rackából, gyöngytyúkból, mangalicából, halakból – sütött-főzött ínyencségeket kínálunk, melyeket jóféle magyar pálinkákkal és borokkal kísérhet az utazó.”¹⁵ Hortobágy tehát egy olyan tájkép, mely szorosan kapcsolódik a magyar múlthoz, a magyar tájhoz, azon belül is az épített és a természeti környezethez, az élővilághoz is.

9. kép: A Kilenclyükú híd egy archív felvételen

Forrás: Itthonról haza. https://itthonrolhaza.hu/wp-content/uploads/2023/01/hor_4_lic.jpg

Az első három helyen végzett állatok mindegyike kötődik az alföldi pásztorhagyományokhoz. A puszták rangban legmagasabb presztízsű pásztorai a

¹⁵ Hortobágyi Csárda. <https://www.hortobagyicsarda.eu/>

méneseket (lónyájakat) legeltető csikósok és a gulyákat (marhanyájakat) felügyelő gulyások voltak. Ebből a szempontból érthető, hogy a rackajuh, az alföldi puszták szintén jellegzetes állata nem tudta megközelíteni a dobogósokat. A magyarok 9. század végi Kárpát-medencei megtelepedésének egyik legismertebb képi ábrázolása Feszty Árpád (1856–1914) magyar festőművészhez köthető, aki-nek monumentális, eredetileg 115 méter kerületű, 14,5 méter magas vásznat betöltő 1725 négyzetméteres festményét körkép formájában egy erre a célra épített Rotundában tárták a nyilvánosság elé 1894-ben. A festményen ábrázolt nagyállatok azóta a magyarságnak fontos elemei.

10. kép: Részlet Feszty Árpád „A magyarok bejövetele” című festményéről

Forrás: <https://upload.wikimedia.org/>

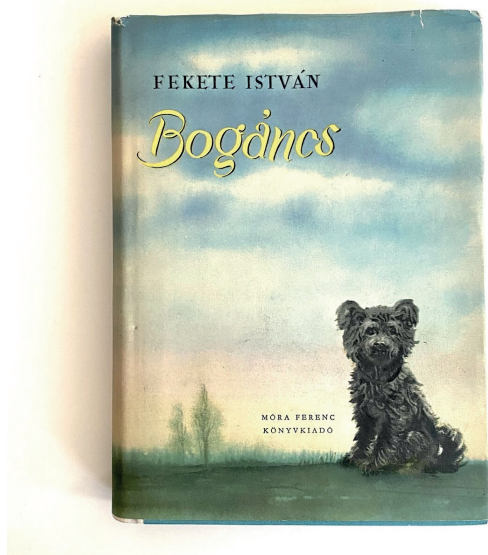
3. táblázat: Önnek mely állatok jutnak leginkább eszébe a magyarságról? Kérem, hogy a kártyán láthatók közül maximum 4-et válasszon ki. Bázis: magy. Repr. N=1003

Magyarországi reprezentatív (%)			
ló	53	tyúk	13
puli (pumi, mudi)	50	kacsa, liba	10
magyar szürke szarvasmarha	48	turul	8
magyar vizsla	44	galamb, gerle	7
kuvasz, komondor	31	pacsirta	6
magyar tarka szarvasmarha	29	(kerecsen)sólyom	5
mangalica	27	daru, gém, kócsag	4
rackajuh	18	túzok	4
fecske	17	fácán, fogoly, fűrj	3
gólya	16	gímszarvas	3

Forrás: NSKI

A puli (pumi, mudi) harmadik helye némi magyarozást igényel. A Magyarországon csak a 18. században megjelent kutyafajta (rokon fajták) eredetileg terelőkutyaként, a nyugatról bejövő merinói juhtartással együtt vált elterjedtté, így könnyű volt hozzákapcsolni a magyar pásztor kultúrához, a pusztákhoz. Jelképpé válásában fontos szerepet kapott az irodalom és a filmművészet. Különösen a magyar ifjúsági irodalom egyik legtöbbet olvasott alkotója, Fekete István (1900–1970), az 1957-től több kiadást is meglát Bogáncs című regénye következtében vált a kutyafajta magyarságszimbólummá. Az ezredfordulót követően pedig több magyarországi nemzetközi sporteseménynek lett ezért kabalafigurája.

11. kép: Fekete István: Bogáncs című regényének borítója

Forrás: <https://galeriasavaria.hu/>

12. kép: A 2006-os budapesti úszó EB kabalaállata

Forrás: <https://vastagbor.atlatszo.hu/wp-content/uploads/sites/3/2016/03/91000.jpg>

4. táblázat: Önnek mely építménytípusok, építészeti elemek jutnak leginkább eszébe a magyarságról? Kérem, hogy a felsoroltak közül maximum 3-at válasszon ki. Bázis: Magy. Repr. N=1003

Magyarországi reprezentatív (%)	
gémeskút	25
nád/zsúpfedelű parasztház	21
székelykapu	20
csárda	14
barokk kastély (pl. a fertői Esterházy, a keszthelyi Festetics és a gödöllői Grassalkovich-kastély)	13
középkori várak, várromok	12
jurta	11
kazettás templommennyezetek	7
ámbitusos parasztkastély	5
falusi kockaház	4
barokk templomok	4
ácsolt harangláb	3
klasszicista kúria	2
városi panel	1

Forrás: NSKI

A gémeskút már a 19. században az alföldi puszták jellegzetes képi elemének számított. A csárdával együtt kiemelt építménytípusa, építészeti eleme maradt a magyarságnak. Ha kitágítjuk a horizontot, szembeűnő, hogy a pásztorhagyományok a paraszti-népi kultúrával kiegészítve mennyire központi szerepet játszanak a magyarságszimbólumok között, ez egyébként a kutatás más kérdéseire adott válaszokban is visszaköszön.

13. kép: id. Markó Károly: Magyar alföldi táj gémeskúttal, 1853

Forrás: Magyar Nemzeti Galéria

5. táblázat: Önnek mely eszközök, szerszámok, használati tárgyak jutnak leginkább az eszébe a magyarságról? Kérem, hogy a felsoroltak közül maximum 5-öt válasszon ki.
Bázis: Értelmiség N=1515

Kárpát-medencei magyar értelmiség (%)	
kokárda, nemzeti színű szalag	22
nemzeti zászló	22
karikásostor, fokos, csikóbőrös kulacs	21
búbos kemence	19
népi szőttes, festett tányér, korondi kerámia	17
kopjafa	17
Nagy-Magyarország térkép	14
cimbalom	14
tárogató	12
konyhai falvédő	10
citera, tekerőlant, ütőgardon	9
mézeskalács-figurák	9
Miska kancsó	7
történelmi festmények	6
kispad, lóca, faragott szék	6
tarsolylemez	6
guzsaly, rokka, mángorló, tiloló	6
kredenc, viaszosvászon terítő	5
ősök képei, családi étkezés	3
láda, szuszék, falitka	2
tradicionális elemeket felhasználó kortárs design	1

Forrás: NSKI

A felsorolt itemek közül csupán egy, a három elemet is tartalmazó, harmadik helyre került válasz tartozik szorosabban az alföldi pásztorhagyományokhoz. Az eredmény abból a szempontból figyelemre méltó, hogy csupán a direkt nemzeti jelképeket, a nemzeti színeket tartalmazó tárgyak előzték meg.

14. kép: Egy, az interneten eladásra kínált eredeti, az 1930-as években készült fénykép (hortobágyi csikós lóháton, karikás ostorral)

Forrás: Régi fotók. <https://www.regifotok.hu/img/43213/34951/585x585,r/34951.jpg?time=1688721207>

4. Konklúzió

Az alföldi pásztorhagyományok, azon belül is kiemelten a puszták, s azok legfőbb reprezentánsa, a Hortobágy már a 19. században kiemelt szerepet kapott a magyarsággép megfogalmazásában, mind az autosztereotípiák, mind a heterosztereotípiák, mind pedig exosztereotípiák területén. Egy olyan mélyreható folyamat eredménye volt ez, hogy a 20. századi modernizáció, mely felszámolta a tényleges pusztai életformát, sem tudta érdemben megingatni a magyar alföldi pásztorhagyomány szerepét a nemzeti szimbolizációs mezőben. A turizmus, majd a magyarországi örökségmozgalom sikerrel rögzítette az ehhez kapcsolódó műveltségelemeket, s olyan új területekre helyezte a hagyomány centrumát, mint a revival-mozgalom vagy az élmény alapú fogyasztás (fesztiválok). A magyar társadalom pedig a 21. században is úgy tekint az alföldi pásztorhagyományokra, mint nemzeti örökségének legigazibb forrására.

Irodalom

- Albert Réka (1997). *Tájak és nemzetek. Kísérlet a „nemzeti táj” fogalmának antropológiai megközelítésére*. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek, 32. Budapest.
- Albert Réka (2004). „Te a magyarnak képe vagy, nagy rónaságunk!”, avagy a nemzeti tér táji reprezentációja. In Borsos Balázs, Szarvas Zsuzsa, Vargyas Gábor (szerk.), *Fehéren, feketén: Varsánytól Rititiig – Tanulmányok Sárkány Mihály tiszteletére*, 1 (pp. 81–95). Budapest.
- Albert Réka (2006). „Egy életre kelt nemzeti sztereotípiák emlékezete”, In Czoch Gábor és Fedinec Csilla (szerk.), *Az emlékezet konstrukciói. Példák a 19–20. századi magyar és közép-európai történelemből* (pp. 123–140). Budapest: Teleki László Alapítvány.
- Anderson, Benedict (1992). *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London – New York – New Jersey: Verso. 3. kiadás: 2006. <https://doi.org/10.1093/fmls/cqp012>
- Balogh István (1943). A hortobágyi pásztorok történelmi múltja. *Néprajzi Értesítő*, XXXV. pp. 97–112.
- Barna Gábor (2011). Népi kultúra – nemzeti kultúra – nemzeti identitás. A népi kultúra szerepe a nemzeti kultúra és a magyar identitás megszerkesztésében. In Jankovics József és Nyerges Judit (szerk.), *Kultúra, nemzet, identitás. A VI. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Debrecen, 2006. augusztus 23–26.) elhangzott előadások*. Budapest. <http://mek.oszk.hu/09300/09396/09396.pdf>
- Bausinger, Hermann (1995). Népi kultúra a technika korszakában. Budapest: Osiris.
- Bellon Tibor (1996). Beklen. *A nagykunsgyi mezővárosok állattartó gazdálkodása a XVIII–XIX. században*. Karcag.
- Eckhardt Sándor (1939). A magyarság külföldi arcképe. In Szekfű Gyula (szerk.), *Mi a magyar?* (pp. 37–85). Budapest: Magyar Szemle Társaság.
- Ecsedi István (1914). *A Hortobágy pusztája és élete*. Debrecen.
- Györffy György (1990). *A magyarság keleti elemei*. Budapest: Gondolat.
- Györffy István (1928). *A szilaj pásztorok*. Karcag.
- Györffy István (1930). *Magyar népi hímzések, I. A cífraszűr*. Budapest.
- Hofer Tamás (1980). The Creation of Ethnic Symbols from the Elements of Peasant Culture. In Sugar, Peter F. (szerk.), *Ethnic Diversity and Conflict in Eastern Europe*. Santa Barbara – Oxford: Arc Clio.
- Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor (2002). *Magyarság-szimbóliumok*. Budapest: Európai Folklór Intézet. (3. bővített kiadás)
- Kisbán Eszter (1989). *Népi kultúra, közkultúra, jelkép: a gulyás, pörkölt, paprikás*. Életmód és tradíció, 4. Budapest: MTA Néprajzi Kutatócsoport.
- Kovács László és Paládi-Kovács Attila (szerk.) (1997). *Honfoglalás és néprajz*. Budapest: Balassi.
- Lackner Mónika (2002). Alföldi romantika – installáció és nemzeti önkifejezés a bécsi világkiállításon. In A. Gergely András (szerk.), *A nemzet antropológiája – Hofer Tamás köszöntése* (pp. 429–437). Budapest.
- László Gyula (1997). *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest: Püski.
- Madarassy László (1912). *Nomád pásztorok a kecskeméti pusztaságon*. Budapest.
- Paládi-Kovács Attila (1997). A magyar lótarás jellege a honfoglalás korában. In Kovács László és Paládi-Kovács Attila (szerk.), *Honfoglalás és néprajz* (pp. 95–108). Budapest: Balassi.
- Schubert, Gabriella (2017). *Was ist ein Ungar? (Selbstverortung im Wandel der Zeiten)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag. <https://doi.org/10.2307/j.ctv11sn5h5>
- Sinkó Katalin (1989). Az Alföld és az alföldi pásztorok felfedezése a külföldi és a hazai képzőművészetben, *Ethnographia*, 100, pp. 121–154.
- Szabadfalvi József (1997). A honfoglalás kori magyarság állattenyésztő technikája. In Kovács László és Paládi-Kovács Attila (szerk.), *Honfoglalás és néprajz* (pp. 69–84). Budapest: Balassi.
- Tálas István (1936). *A Kiskunsgyi népi állattartása*. Budapest.